

УДК 94(477.4) «1894 – 1943»(092)

Політична «гра» опозиціонера КП(б)У Якова Гальчевського

Д. П. КРАСНОСІЛЕЦЬКИЙ

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Київ, Україна, E-mail: kgpa@ukr.net

Авторське резюме

У статті висвітлено політичну діяльність і погляди вчителя, офіцера, лідера повстанського і підпільного руху Якова Гальчевського. Опинившись у «лежцатах» політики КП(б)У, він став її зятим противником і критиком. Протистояння між більшовиками і Гальчевським тривало протягом 1920-х рр. Його пік відбувся в розпал громадянської війни в Україні, коли зазначені опоненти активно вдавалися до використання не тільки словесної перепалки, але й вогнепальної зброї. Яків успішно витримав різноликий пресинг більшовиків і продовжував брати участь у політичних дебатах до кінця 1920-х рр. Рятуючись від жорстокої помсти характерної для тих часів, Гальчевський змінив прізвище на Войнаровський і розпочав з нового аркуша власне життя у Польщі.

Ключові слова: опозиціонер, отаман, повстанський загін, підпілля, політична «гра», КП(б)У, більшовики.

Political «trickery» by Yackov Halchevsckiy as the opposition to the Communist Party of Ukraine (bolshevists)

D.P. KRASNOSILETSKYI

Khmelnytsky humanitarian and pedagogical academy, Kyiv, Ukraine, E-mail: kgpa@ukr.net

Abstract

Political activity and looks of teacher, officer, leader of insurgent and underground motion of Yackov Halchevsckiy are reflected in the article. He became a fervent opponent and critic to Communist Party of Ukraine (bolshevists) when he was ending up in the «vices» of politics. The opposition between bolshevists and Halchevsckiy had lasted during 1920-th. The opponents were actively succeeded to the used as verbal heated argument, as fire the weapon on the peak in a height civil war in Ukraine. Yackov successfully have survived the varios pressing of bolshevists and continued to take part in political debates to the end of 1920-th. Halchevsckiy changed the last name on Voynarovskiy and began a new life in Poland and rescued from cruel revenge.

Key words:: the member of the opposition, the ataman, the uprising detachments, the underground, political «trickery», the Communist Party of Ukraine (bolshevists), the bolshevists.

Постановка проблеми. Внесок у розбудову держави рядових громадян є незаперечним, особливо коли вони, заради Батьківщини прирекли своє життя на пожертву. Саме така

доля спіткала вчителя початкової школи Якова Гальчевського, педагогічний шлях якого увірвався через політичні баталії в країні. Долучившись до повстанської, підпільної і військової справи, він опинився у переліку опозиціонерів КП(б)У.

Аналіз досліджень і публікацій. Ім'я Якова Гальчевського огорнуте порохом забуття, а його життєві перипетії першої половини ХХ ст. лише в нинішній час активно досліджуються історичною наукою. Активізації дослідження біографії Я.Гальчевського сприяла одностороння йому премія «За одержимість у державотворенні», заснована Хмельницькою обласною організацією Української Республіканської партії до дня Соборності у жовтні 1995 р. Чимало науковців, краєзнавців, письменників, з-поміж яких Р. Коваль, К. Завальнюк, Ю. Кульчицький, Л. Філонов, В. Резнік, В. Вовкодав, М. Руцький, Б. Демків, С. Бортник, В. Борисов, Т. Слободянюк, В. Мацько, М. Стрельбицький, В. Покровський та інші, здебільшого фрагментарно висвітлювали аспекти цієї проблеми. Таким чином, мета статті полягає в дослідженні політичної діяльності опозиціонера КП(б)У Я. Гальчевського протягом 1920-х рр.

Виклад основного матеріалу. Яків народився 22 жовтня (3 листопада) 1894 р. в с. Гута Літинська (з 1959 р. Малинівка) Літинського повіту Подільської губернії. Закінчивши двокласну вчительську школу в с. Майдан-Курилівський, Яків восени 1913 р. почав вчителювати у с. Сахни Летичівського повіту Подільської губернії. В 1916 р. Я. Гальчевського мобілізували до російського війська. Під час служби він закінчив школу прапорщиків. Був направлений на фронт Першої світової війни, де дослужився до штабс-капітана. Після демобілізації Яків повернувся до педагогічної діяльності, з кінця 1917 р. вчителював, згодом завідував школою у с. Бруслинів, що неподалік рідного села. В листопаді 1918 р. Я. Гальчевський взяв участь у антигетьманському повстанні [4, с.16-19], а навесні – восени 1919 рр. – на чолі повстанського загону чисельністю 150 осіб у боротьбі з більшовицькою владою в районі с. Гришки, що на Летичівщині [4, с.19; 8, с.259]. В листопаді 1919 р. Я. Гальчевський призначений командиром чоти 1-ї Запорізької дивізії [9, с.7]. Ймовірно через потребу розуміння строкатих політичних баталій Я. Гальчевський вирішив збагатити свої знання, наслідком чого було нетривале навчання на початку і в кінці 1920 р. на правничому факультеті Кам'янець-Подільського університету [4, с.27]. В квітні – листопаді того ж року Яків брав участь у радянсько-польській війні (в місцях своєї повстанської боротьби) [4, с.23]. Гальчевський стверджував: «Щоб здобути свободу,

нація мусить по горло скупатися в крові» [8, с.258]. Як відомо, більшовицька влада не пробачала людей, які служили в армії УНР, були прихильниками влади самостійників під проводом С. Петлюри. В умовах громадянської війни важко було визначитися у виграваних пріоритетах. Але Яків був свідомо переконаний у правильності свого вибору, ставши опозиціонером КП(б)У, з якою зав'язав політичну «гру». Цькування більшовиками його рідних і близьких розлючувало Якова, але переконання і принципи були сильнішими за бажання шукати щастя під зверхністю радянської системи.

З січня 1921 р. Гальчевський почав займатися пропагандою, організацією інформаційно-розвідницької служби та відновленням повстанського загону для боротьби проти більшовицького засилля. 1 квітня 1921 р. в лісі (Кипоровім яру), біля с. Слобідка, що неподалік від с. Бруслинів, відбулася перша повстанська нарада на базі 13 повстанців. На ній Гальчевського було обрано отаманом під прізвиськом «Орел». У документах радянського періоду зафіксовані й інші прізвиська «Гольчевський», «Орлик», «Орлов», «Орловський» [5, с.133]. Я. Гальчевський був авторитетним отаманом, через що до його загону записувалося чимало активістів. Він розкривав їм ідейні засади та тактику повстансько-партизанської боротьби, критикував більшовицьку систему. Повстанці вистежували і вбивали більшовиків та співчуваючих їм, вступали у бої із силовими структурами більшовицької влади, захоплювали населені пункти повітового значення [4, с.44]. Наприклад, 16 серпня 1922 р. повстанці Гальчевського зайняли містечко Зіньків. Їх чисельність складала 50 осіб. Одночасно 17 бійців здійснили напад на с. Пирогівці і попрямували до Пархомівців. Ще інша частина загону Гальчевського в складі 40 осіб того ж дня здійснила напад на с. Кам'яногірка Літинського повіту. 17 серпня отаман Гальчевський разом із 30 вершниками здійснив напад на місто Бар. За допомогою телеграфу він передав повідомлення начальнику політвідділу Подільської губернії: «Був на ст. Бар, бачив Начсноба, окалечив 80 мільйонів карбованців і дав дулю. Відомий Вам Орел. Скоро побачимось у вас на ст. Журавлівка» (цитата мовою оригіналу). Надвечір того ж дня в тому ж складі загін Гальчевського здійснив напад на залізничну станцію с. Сербинівці. Звідти отаман Гальчевський продовжив телеграфувати: «Я Орел іду далі. Прошу переместить 24 кавполк в район Гайсина. Почему Вы не прибыли в назначенное место. До свидания. Обязанный Вам Орел, Командир национальных партизан на ст. Сербиновцы» (цитата мовою оригіналу) [5, с.150]. Вказані звернення Гальчевського до більшовиків свідчать про його загравання

із чинною владою, небажання з нею миритися чи остерігатися її. А це свідчить про готовність Якова Гальчевського і його повстанців піти з життя жахливою смертю. Це ж можна сказати і про рядових членів КП(б)У, яким довелося стати опонентами цього повстанського ватажка. Після повстанських справ вечорами, щоб повстанці не нудьгували, «Орел» розповідав їм про Б. Хмельницького, І. Мазепу, У. Кармалюка тощо, організовував співи і танці [9, с.173]. Все це є доказом, що Яків Гальчевський був відповідальною людиною з великим серцем, мав широку душу, раціональне бачення справжнього патріота України.

Вмотивовані дії Гальчевського викликали небувалий успіх, а відтак і кар'єрне зростання. У вересні 1921 р. він отримав усне призначення на посаду командуючого повстанськими загонами 6-го повстанського комітету, а 1 травня 1922 р. став комендантом Подільської повстанської групи, а 20 серпня 1922 р. – командувачем усіма повстанськими силами Правобережної України. Проте під впливом натиску численних з'єднань червоноармійців, 2 вересня разом із 60 повстанцями Гальчевський перейшов польський кордон [6, с.151-152]. До м. Гусятина повстанці прийшли з піснями. Там поляки обеззброїли відділ і 5 вересня залізницею відправили до табору у м. Стрількове. За вказівкою начальника особистої охорони С. Петлюри полковника М. Чоботарьова «Орел» та «Хмара» втекли з ешелону і поїхали до м. Варшави, де звітували головному отаману [4, с.211].

Більшовик Шумський вислав дипломатичну ноту польському уряду, докоряючи, що він дає притулок бандитам, а це не личить дружній державі. Отаман «Орел» миттєво відреагував на ноту Шумського листом. У ньому подав докази та наголосив на тому, що його бойові товариші боролися із політичних міркувань і не були бандитами, 15 з них мали вищу освіту [7, с.200]. У вересні 1922 р. чимало повстанців Гальчевського заарештовано. У ситуації, що склалася, Гальчевський вдався до організації рейдів у Правобережну Україну з території Польщі. Вони носили диверсійний характер, але за великим рахунком, не принесли ефективних результатів.

Навесні 1923 р. Я. Гальчевський затвердив регіональний розподіл повстанських груп Правобережної України та їх керівників: Волинська група (Лукаш Костюшко), Південна група (Я. Галюка), Київська група (І. Трейка), Північна група [Куровського (Куравський)]. Кожна з них мала свою власну печатку. 5 березня «Орел» призначив «Хмару» командиром повстанців восьми повітів Поділля. У квітні з Польщі до своїх районів дій перейшли Костюшко, Трейко і Куровський, «Орел» разом із 20 бійцями. Проте згодом всі вони

повернулися до Польщі для підготовки липневого рейду. Це був чи не найуспішніший із 5-ти рейдів. Протягом липня – жовтня 1923 р. загін Гальчевського, розділившись на невеличкі групи, тероризував більшовицькі органи влади у Проскурівському, Лeticівському, Літинському, Вінницькому повітах Подільської губернії.

На початку 1924 р. повстанський рух під проводом Гальчевського зазнав остаточної поразки. Тоді розпочалися судові процеси над соратниками Гальчевського: Коханом, Матвієнком, Патлаєм, Огородником та іншими повстанцями. 15 березня 1924 р. ДПУ заарештувало підполковника Хмару [5, с.151-157].

В травні 1924 р. Гальчевський, попередньо зібравши у Польщі довірених осіб, поїхав до м. Гусятина, де був розвідувально-пропагандистський відділ. Вже тоді він працював агентом розвідки 2-го відділу Польського Генерального Штабу та екзильного уряду УНР і керував роботою кур'єрів даного району. Під час роботи він неодноразово їздив до Тернополя, Львова, Варшави. Зокрема останню Гальчевський відвідав у справах у грудні 1924 р. [2, арк.5, 86]. Ймовірно тоді він отримав чергові настанови проведення рейдової політики.

Під час весняної посівної компанії 1925 р. на Поділлі, а особливо в Проскурівському, Гайсинському та Могилівському повітах відбувалися селянські заворушення. Тому наприкінці березня «Орел» з невеликою групою попрямував із-за кордону до Могилівського повіту у п'ятий рейд. 1 квітня 10 вершників «Орла» здійснили напад на с. Богущівка та Житники. В ніч з 2 на 3 травня 8 бійців Гальчевського на 2-ох підводах здійснили напад на с. Курашівка та Лісові Берлинці. В останньому залишили записку: «Хай живе вільна Україна! Хай живуть мужики! Хай живе батько Петлюра!» Вони були одягнені в форму лісників. Серед них був один із найуспішніших помічників «Орла» – отаман Галюк. Ця група діяла до кінця 1925 р. Тоді Гальчевський не тільки не створив повстанський відділ, але й, отримавши поранення у ногу, змушений був переховуватися і тікати від більшості селян, які оголосили на нього «полювання» [4, с.222-224].

Нарешті селяни відчули Нову економічну політику й вирішили відмовитися від кривавого протистояння з більшовицькою владою. Так, Гальчевський змушений був оселитися у Польщі, декілька років жив у тісному контакті з іншими українськими політичними втікачами, які не залишали надії повернутися до рідного краю. Його участь помічена у формуванні терористичних груп, які час від часу відвідували з Польщі Радянську Україну. При цьому Гальчевський активно стежив за розвитком подій в УРСР через своїх

спецагентів, які приносили пресу і свідчення радянських селян, аналізував соціально-економічний розвиток [6, с.152].

У 1928 р. Яків Гальчевський проявив себе як резидент розвідки УНО по Корецькій дільниці. Він займався організацією розвідницького та пропагандистського апарату у прикордонній смузі радянської України, дбав про створення українських контрреволюційних повстанських організацій [1, арк.307]. До того ж він був причетний до створення та відправлення в радянську Україну диверсійних груп. Завдяки цьому на Волині і Поділлі розповсюджувалися чутки про підняття всеукраїнського повстання, яке повинно було підтримати спеціальну армію екзильного уряду УНР, військові сили Франції та Польщі в боротьбі проти більшовицького ладу. Явочна квартира Гальчевського розташовувалася біля річкового мосту в м. Корець, що неподалік м. Рівне. До 1930 р. він залишався полковником і звітував про успіх підпільної роботи вищому керівництву екзильного уряду УНР у м. Варшава [3, арк.358а-363]. Вірячи у вільну Україну, Гальчевський докладав чимало зусиль для створення і розповсюдження літератури українською мовою, пропагандистських листівок і карикатур тощо. З-поміж описів радянських силових структур, вилучених у шпигунів карикатур, заслуговує на увагу такий: «... небольшого размера, размер листка из среднего формата записной карманной книжки, на ней был изображен серп и молот, к которому прикована в кандалах женщина, изображающая Украину, и под рисунком надпись «Христос Воскрес, воскресне и Украина». Протягом життя Яків характеризувався як кмітливий, винахідливий, щирий і веселий чоловік, про що науковці дізнаються з його іронічного стилю спілкування з радянськими більшовиками. Нехай авторство цієї карикатури не встановлено, але у ній переконливо вбачається ставлення Гальчевського до радянської України [6, с.152]. Судячи із стилю підготовленої пропагандистської літератури, можна припустити, що автором деякої її частини був Я. Гальчевський. Заслуговує на увагу брошура з критикою КП(б)У під назвою «Московське здиство». У ній, поміж даних про фінансову вигоду Росії від України та заклики до боротьби із більшовицькою владою, йшлося про таке: «... Не тільки московські й жидівські комуністи та українці-члени КП(б)У, але й московські та жидівські соціал-демократи, соціалісти-революціонери, кадети, бувши поміщики в Україні, монархісти, всі ці партії проти самостійної України. Чого це всім москалям так не хочеться відпускати України з своїх рук? Чи, стоячи за те, щоб Україна не відділялася від Московії, вони роблять це для добра України, добра українського населення,

чи добра Московії, для добра московського народу... Малій дитині ясно, що від комуністів добра не жди!...» (цитата мовою оригіналу) [3, арк.358а-363].

Все це властиве політиці та тлумаченням Я. Гальчевського, що простежується у його мемуарах. До того ж Гальчевський залишив чимало оригінальних тверджень і міркувань. З-поміж них наступні: «... З 1/6 частини світу зроблено одну величезну касарню, де Сталінові сатрапи є фельдфеблями, а «божественний атеїст народів» – Сталін – «богом» на совітській землі. Отак почала виглядати «влада робітників і селян», емблемою якої став серп і молот. Це влада, якої ніде й ніколи не було: влада бандитів над селянами й робітниками з девізою – «коли не заріжем вас серпом, то добам молотом». Інтернаціональний жидівський комунізм сплюгавив душу нашого народу, забрав від нього всі святощі, заборонив вірити у Вищу Силу, зробив безголосною худобою і загнав у кут матеріялістичного світогляду й егоїзму...» (цитата мовою оригіналу) [9, с.204-205]. Всі ці слова характеризуються не випадковою емоційністю, душевним болем, що свідчить про відвертість Я. Гальчевського. Хоча чимало осіб з його товариства були українськими есерами, він не був членом жодної із політичних партій, що не заважало йому бути політично сильним опонентом КП(б)У із революційних позицій.

За зміненим прізвиськом на Войнаровський він продовжив військову справу у ранзі сотника польського війська. 1 вересня 1930 р. Яків у чині контрактного старшини був відряджений до 67-го піхотного полку, що розквартирувався у м. Бродниця на Помор'ї. Так Я. Гальчевський припинив активні дії в опозиції до КП(б)У. Його ім'я більше не згадувалося у численних справах силових структур радянської України. Натомість Якова небезпідставно почали підозрювати в опозиції до польської влади, яка проводила диктаторську політику на західноукраїнських землях. 22 березня 1943 р. 30 бойовиків Армії Крайової жорстоко вбили ненависного українського патріота Я. Гальчевського [4, с.230-234].

Висновки. Отже, в пантеоні видатних постатей історії України необхідно виділити Я. Гальчевського, який у 1920-х рр. відзначився достойним опозиціонером КП(б)У, котрий без остраху долучився до боротьби за Українську державність. Не переоцінюючи його роль в історії України як лицаря, патріота, героя, атланта, віри українців у Батьківщину, адекватного свідка тогочасних подій, слід і надалі популяризувати його ім'я, адже ця постать легендарна й по праву заслуговує на добре вшанування. Як дане, так і схожі дослідження є актуальними і перспективними, заслуговують ґрунтовного вивчення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Державний архів Управління СБУ в Хмельницькій області, ф. Р-6193, спр. П-25891, карна справа у звинуваченні Ковальчука Т.І., Максименко Т.Т., Сидоренко П.А, Фіщука В.П., у 5 т., т. 4, 589 арк.
2. Державний Архів СБУ у Хмельницькій області, ф. Р-6193, спр. 26404, дело по обвинению Марчевского-Мотрука И., Вышневого-Габовича и др. (24.05.1927 р.), 226 арк.
3. Державний архів Управління СБУ в Хмельницькій області, ф. Р-6193, спр. П-25979, карна справа у звинуваченні Трофимчук Ф.М. та ін., 438 арк.
4. Коваль Р. Отаман святих і страшних [Текст] / Р. Коваль. – К.: Просвіта, 2000. – 288 с.
5. Красносілецький Д. Антибільшовицький рух селян в правобережній частині УСРР у 1920 – 1924 роках [Текст] / Д. Красносілецький. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 275 с.
6. Красносілецький Д. Педагогічний фактор у житті Якова Гальчевського [Текст] / Д. Красносілецький // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / Гол. ред. І.М. Шоробура. – Хмельницький: ХГПА, 2012. – Вип. 11. – С. 150–155.
7. Кульчицький Ю. Шаблі з плугів: Український повстанський рух у визвольних змаганнях (1917 – 1926 рр.) [Текст] / Ю. Кульчицький. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 260 с.
8. Леськів І. Повстансько-підпільна боротьба Якова Гальчевського на Деражнянщині [Текст] / І. Леськів // «Деражнянщина: минуле і сучасне»: матеріали Всеукраїнської науково-кращезнавчої конференції, 21 березня 2013 р., м. Деражня, Україна / Ред. кол. Баженов Л.В., Єсюнін С.М. [та ін.]. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. – С. 249–257.
9. Гальчевський-Войнаровський Я. Проти червоних окупантів: в 2 ч. [Текст] / Я. Гальчевський-Войнаровський. – Краків: «Українське видавництво», 1941. – Ч. 1. – 205 с.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013

REFERENCES:

1. Derzhavnyi arkhiv Upravlinnia SBU v Khmelnytskii oblasti, f. R-6193, spr. P-25891, karna sprava u zvynuvachenni Kovalchuka T.I., Maksymenko T.T., Sydorenko P.A, Fishchuka V.P. (State Archives of State Security in Brussels, f. P- 6193, case . P- 25891, in the conviction of criminal case Kovalchuk T.I., Maksymenko T.T., P.A. Sidorenko, Fishchuk V.P.). 5 t., t. 4, 589 ark.
2. Derzhavnyi Arkhiv SBU u Khmelnytskii oblasti, f. R-6193, spr. 26404, delo po obvynenyiu Marchevskoho-Motruka Y., Vyshnevskoho-Habovycha y dr. (24.05.1927 r.) (National Security Archive in Khmelnytsky region, f. P- 6193, case . 26404, Case for obvynenyuu Marchevskoho-Motruk I., Vyshnevskoho-Gabovich et al (5/24/1927)). 226 ark.
3. Derzhavnyi arkhiv Upravlinnia SBU v Khmelnytskii oblasti, f. R-6193, spr. P-25979, karna sprava u zvynuvachenni Trofymchuk F.M. ta in. (State Archives of State Security in Brussels, f. P- 6193, case . P- 25979, in the conviction of criminal case Trofymchuk F.M. and others). 438 ark.
4. Koval R. Otaman sviatykh i strashnykh (Ataman holy and terrible). K.: Prosvita, 2000. 288 sp.
5. Krasnosiletskyi D. Antybilshovytskyi rukh selian v pravoberezhnii chastyni USRR u 1920 – 1924 rokakh (Bolshevik peasant movement in right-bank part of the USSR in 1920 - 1924 years). *Khmelnytskyi: KhNU*, 2009. 275 p.
6. Krasnosiletskyi D. Pedahohichnyi faktor u zhytti Yakova Halchevskoho (Pedagogical factors in the life of Jacob Galchevsk). *Pedahohichnyi dyskurs: zb. nauk. prats. Khmelnytskyi: KhHPA*, 2012. Vyp. 11. P. 150–155.
7. Kulchytskyi Yu. Shabli z pluhiv: Ukrainyskyi povstanskyi rukh u vyzvolnykh zmahanniakh (1917 – 1926 rr.) (Chablis with plows : Ukrainian insurgency in the liberation struggle (1917 - 1926 years)). Lviv: *Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy*, 2000. 260 p.
8. Leskiv I. Povstansko-pidpilna borotba Yakova Halchevskoho na Derazhnianshchyni (Rebel-underground fight James Galchevsky on Derazhnyanshchyni). «Derazhnianshchyna: mynule i suchasne»: materialy Vseukrainskoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii, 21 bereznia 2013 r., m. Derazhnia, Ukraina / Red. kol. Bazhenov L.V., Yesiunin S.M. [ta in.]. *Khmelnytskyi: PP Melnyk A.A.*, 2013. P. 249–257.
9. Halchevskyi-Voinarovskyi Ya. Proty chervonykh okupantiv : v 2 ch. (RedEye occupants). Krakiv: «*Ukrainske vydavnytstvo*», 1941. Part 1. 205 p.

Красносілецький Денис Павлович – кандидат історичних наук, доцент
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Адреса: 29013, м.Хмельницький, вул.Проскурівського підпілля, 139
E-mail: GOLDEN_24@ukr.net

Krasnosiletskyi Denys Pavlovych – PhD in history, associate professor
Khmelnytsky humanitarian and pedagogical academy
Address: 139, Proskurivskoho pidpillia Str., Khmelnytskyi, 29013
E-mail: GOLDEN_24@ukr.net